

VIRON JA SUOMEN AIKAJÄRJESTELMIEN VERTAILUA

Helle Metslang *Temporal relations in the predicate and the grammatical system of Estonian and Finnish*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 39. Oulu 1994. 279 s. ISBN 951-42-3998-9.

Helle Metslangin väitöskirja koostuu kahdeksasta artikkelista, jotka ovat ilmestyneet vuosina 1991–1994, englanninkielisestä johdannosta sekä tiivistelmästä, jossa yhteenvedon lisäksi kommentoidaan artikkeleita. Koska artikkelit on kirjoitettu eri aikoina ja tekijän näkemykset ovat kehittyneet, myöhemmin ilmestyneet artikkelit täsmentävät aiempia ja niissä on jonkin verran päällekkäisyyttä. Eriaikaisuudesta johtuu myös tarve tehdä suhteellisen runsaasti täydennyksiä. Se vaikeuttaa lukemista, mutta ei kuitenkaan vaikuta hyvin positiiviseen lopputulokseen.

Työ kuuluu teoreettisesti orientoituneen kontrastiivisen lingvistiikan alaan. Sen päätavoitteena on viron kielen tempusjärjestelmän kuvaus ja vertailu suomen tempusjärjestelmään, lisätavoitteena viron ja suomen kieliopillisten järjestelmien typologisten eroavuuksien selvittely. Tempuksen kuvauksessa on siis pääpaino viron kielessä, suomen aikajärjestelmän kuvaus perustuu enimmäkseen (ei kuitenkaan aina) muiden tutkijoiden väitteisiin.

Tekijä jakaa artikkelit ja koko työnsä kolmeen osaan: 1) viron ja suomen aikajär-

jestelmien staattiseen kuvaukseen, 2) tempuksen kategorian synkroniseen dynamiikkaan virossa ja suomessa ja 3) viron ja suomen kieliopillisten järjestelmien vertailuun. Muista selvästi eroava osa on kolmas; ensimmäisen ja toisen osan rajanveto tuntuu hieman väkinäiseltä. Ensimmäiset kaksi osaa sisältävät yhteensä kuusi artikkelia: »Die temporale Bedeutung der Verbal-konstruktionen im Estnischen» (1991), »Ajast ja tema vormist verbitarindeis» (1991), »Viron aika — muoto, merkitys, ikonisuus» (1993), »Verbitarind ajatähendus väljendamas» (1993), »Kas eesti keeles on olemas progressiiv?» (1993) ja »Eesti ja soome — futuurumita keeled?» (1994).

Tempusjärjestelmän kuvauksen teoreettiseksi pohjaksi tekijä on valinnut Hans Reichenbachin tempusteorian, jonka mukaisesti hän erottaa toisistaan finiittiverbin absoluuttisen (puhehetkeen kytkeytyvän) aikamerkityksen ja infiniittisen verbinmuodon relatiivisen aikamerkityksen (aikasuhteen muun verbinmuodon lokalisoimaan viittaushetkeen). Relatiivista aikaa on myöhemmin Roman Jakobsonin terminologian mukaan kutsuttu *taksikseksi*. Esimerkiksi

▷

perfektiä (*on koristanud*) ja pluskvamperfektiä (*oli koristanud*) on käsitelty absoluuttis-relatiivisina aikamuodoina — kuvallisesti sanoen nykyajan menneisyytenä (puhehetken tilanne + sitä aikaisempi toiminta) ja menneisyyden menneisyytenä (menneen hetken tilanne + sitä aikaisempi toiminta). Aikaa ja taksista kombinoimalla kuvataan sekä verbin liittomuotojen että muiden lauseessa predikaattina toimivien verbirakenteiden — perifrastisten verbinmuotojen (*jää koristamata, jättis koristamata, oli paranemas, saab olema* jne.) ja verbiketjujen (*peab koristama, hakkab koristama* jne.) — aikamerkitykset. Viron kielen osalta tämä kuvaus on esitetty kahdessa ensimmäisessä kirjoituksessa. Suomen verbirakenteiden kuvaus on lisätty myöhemmin tiivistelmään.

Seuraavien kolmen kirjoituksen pääaiheita ovat aikamuotojen ikonisuus ja sen osuus aikajärjestelmän (erityisesti liittomuotojen) kehityksessä. Tempussysteemin ikonisuudella (tarkemmin isomorfismilla) Metslang tarkoittaa verbirakenteiden kieliopillisten ja temporaalisten merkityssuhteiden vastaavuutta — yksitasoista aikamerkitystä ilmaisee yksinkertainen muoto, kuten viron ja suomen preesensin ja imperfektin tapauksessa, kaksitasoista aikamerkitystä taas kaksiosainen (analyttinen) muoto, kuten viron ja suomen perfektin ja pluskvamperfektin tapauksessa. Sekä virossa että suomessa verbirakenteen muodon ja temporaalimerkityksen välillä on varsin pitkälle ulottuva ikonisuus. Molemmat kielet eroavat tässä suhteessa esim. englannista ja venäjämästä, joissa yksitasoisen aikamerkityksen ilmaiseminen liittomuodolla on hyvinkin tavallista.

Yleisen näkemyksen mukaan viron ja suomen liittotempukset ovat kehittyneet predikatiivilauseesta, jossa verbaalinomini predikatiivina alun perin ilmaisi aspektuaalista merkitystä. Sen jälkeen predikatiivira-

kenteesta kehittyi liittotempus (jossa kuitenkin oli vielä jäljellä aspektimerkityksen merkkejä). Metslang esittää, että seuraavana vaiheena on kaksitasoisen aikamerkityksen vaihtuminen yksitasoiseen menneisyyden merkitykseen (muodon muuttuminen epäikoniseksi) ja että sykli päättyy liittomuodon yksinkertaistumiseen (ikonisuus palautuu).

Nykyviron perfekti on tekijän mukaan selvästi ikoninen liittomuoto, jossa ei kumpikaan aikamerkitys (relatiivinen menneisyys eikä absoluuttinen nykyaika) vielä dominoi. Sen vuoksi liittomuotoja voi käyttää yhtä hyvin menneisyyden toiminnan kuin nykyisen tilankin ilmaisemiseen (vrt. *Ma olen seda ülesannet juba tund aega lahendanud – Ta on juba ära läinud*). Kehityksen suunta on kuitenkin menneisyyden fokuoimiseen. Suomessa näin onkin tapahtumassa — viron imperfekti käännetään suomeen usein perfektillä (vir. *Kuningas tuli* – suom. *Kuningas on tullut*). Viron aikajärjestelmä on siis ainakin perfektin kohdalla suomea ikonisempi, viron perfekti taas vähemmän grammatikaalistunut kuin suomen. Tämä pätee kuitenkin vain indikaatiivin perfektin tapaukseen. Tuntomerkisten modusten — epäsuoran moduksen ja konditionaalin — menneen ajan liittomuodot ovat virossakin sisällöltään yksinkertaisia (*olevat koristanud, oleks koristanud*). Merkille pantavaa on se, että viro pyrkii tässä jopa ikonisuuden uudelleenluomiseen käyttämällä yhä enemmän synteettisten liittomuotojen sijasta *nuks-* ja *nuvat-*uudismuotoja (*Poiss oleks koristanud tuba* → *Poiss koristanuks tuba; Poiss olevat koristanud tuba* → *Poiss koristanuvat tuba*). Viron aikajärjestelmä on siis tältä osin kieliopillistuneempi kuin suomen. Kieliopillistumisen sekä ikonisuuden katoamisen ja palautumisen dynamiikan kuvaus on työn parhaita osia. Parhaiten tämä kuvaus on esitetty kirjoituksessa »Verbitarind ajatä-

hendust väljendamas».

Aikajärjestelmää käsittelevän osan viimeisinä on kaksi laajaa kirjoitusta, joissa tarkastellaan progressiivista ja futuuria.

Progressiivista kieliopillisena kategoriana virossa ei vielä ole. Kieliopillistumassa on kuitenkin *-mas*-infinitiivirakenne. Kirjoituksessa tarkastellaan yksityiskohtaisesti tämän rakenteen merkityksiä ja käyttöehtoja ja verrataan niitä suomen vastaaviin. Tärkein ero viron ja suomen välillä on, että viron normaalilauseissa käytetään varsinaista (ei tulevaisuuteen osoittavaa) progressiivista *-mas*-rakennetta vain ei-aktiivista prosessia ilmaisevien verbien yhteydessä, esim. *Kellad on helisemas, Olukord on vähehaaval paranemas*, mutta suomessa 2. infinitiivin inessiivimuoto voi esiintyä toimintaverbienkin yhteydessä. Esimerkiksi viron lauseessa *Ta on ujumas -mas*-rakenne saa vain lokaalisen tulkinnan (*Missä hän on?*), suomen *Hän on uimassa* sekä lokaalisen että prosessuaalisen (*Mitä hän tekee?*) tulkinnan.

Viron eksistentiaalilauseissa käytetään progressiivista *-mas*-rakennetta toimintaverbienkin yhteydessä, esim. *Taevas on lendamas lennukeid*. Progressiivin kieliopillistuminen on siis alkanut ensin tuntomerkkinessä lausetyypissä, mikä on typologisesta näkökulmasta hieman yllättävääkin.

Kirjoituksesta »Eesti ja soome — futuurumita keeled?» ilmenee ensin se, että suomessa on runsaampi valikoima kieliopillisia keinoja tulevaisuuden ilmaisemiseksi kuin virossa. Useimmiten viro käyttää preesensia ja viittaa tulevaisuuteen leksikaalisin keinoin.

Nykyvirossa on kuitenkin käytössä kaksi rakennetta, joille on kehittynyt tai kehityksessä futuurimerkitys: *saama*-futuuri, esim. *Elu saab seal olema raske*, ja *hakkama*-futuuri, esim. *Konverentsi külalised hakkavad reedeti sööma restoranis*. *Saama*-futuuri on *werden*-tyyppinen eli muu-

tosverbilähtöinen futuuri; *hakkama*-futuuri on kehittynyt tekemisen alkamista ilmaisevasta verbistä. Suomen *tulla*-futuurin lähtökohtana sen sijaan on liikeverbi.

Eri lähtökohtien lisäksi viron ja suomen futuurirakenteet eroavat toisistaan käyttöalaltaan ja kieliopillistuneisuudeltaan. Suomen *tulla*-futuurilla on laajempi käyttöala kuin *saama*-futuurilla, vaikkakin kieliopillisuusasteikolla *saama*-futuuri onkin suhteellisen pitkälle kehittynyt. *Hakkama*-futuuri taas on vasta kieliopillistumisen alkuvaiheessa.

Viron kielenhuollon kannalta *saama*-futuuri on saksalaisperäisyys eikä sen käyttöä yleensä hyväksytä (tai ei ainakaan suositella). Nykyvirossa *saama*-futuuri itse asiassa onkin varsin toissijainen rakenne, jota käytetään pääasiassa vain *olema*-verbin yhteydessä (esim. *Eesti saab olema NATO liige*). Vähäisen käytön syynä ei kuitenkaan ole rakenteen saksalaisperäisyys, vaan Metslangin mukaan se, että *saama*-futuuri on otettu käyttöön valmiina kieliopillisena muotona. Se ei ole käynyt läpi luonnollisen kieliopillistumiskehityksen vaiheita. Mutta siitä huolimatta viro tarvitsee *saama*-futuurin, koska se on ainoa sivumerkitykseltään futuurimuoto, jolla on mahdollista ilmaista imperfektiivisen tekemisen tulevaisuutta. Preesensmuoto ilmaisee tulevaisuutta vain perfektiivisen tekemisen yhteydessä, vrt. *Mees ostab auto* (tulevaisuus) – *Mees ostab autot* (nykyaika). Metslangin mukaan perfektiivisyys näkyy myös kielenhuollon suosimasta *tulla*-predikaatin käytöstä, vrt. *Siin saab olema uhke loss* (imperfektiivinen) – *Siia tuleb uhke loss* (perfektiivinen).

Näin ollen *saama*-futuurin käyttöä ei tarvitsisi estää. Jos jotakin yleensä halutaan rajoittaa, kyseeseen tulisi pikemminkin suomalaisperäinen *tulla*-futuuri, josta siitähän on merkkejä fennismien tunkeutuessa viroon, esim. *See tuleb korduma aastast aastasse*.

▷

Metslang on ensimmäinen, joka osoittaa, että virossa käytetään tulevaisuutta ilmaisevana apuverbinä myös *hakkama*-verbiä, esim. *Konverentsi külalised hakkavad sööma restoranis. Hakkama-futuuri on kehittymässä rakenteesta, jossa hakkama-verbi ilmaisee alkamista ja tulevaisuuden merkitys esiintyy implikaationa, esim. Külalised hakkavad sööma kell kaks. Hakkama-futuurirakenteessa alkamisen merkitys on siirtynyt taka-alalle, tulevaisuuden merkitys puolestaan etu-alalle. Mikäli alkamisen merkitys on taustamerkityksenä kuitenkin osittain säilynyt, *hakkama-futuuri on saama-futuuria* »epäpuhtaampi».*

Suomen *tulla*-futuurin kehitys on ollut intensiivisempi, ja sillä on laajempi käyttöala kuin viron vastaavilla rakenteilla.

Metslangin aikakuvauksesta käy odotuksenmukaisesti ilmi, että suomen aikajärjestelmä on kokonaisuudessaan kieliopillistuneempaa kuin viron. Poikkeuksena ovat vain viron *nuks*- ja *nuvat*-perfekti, mutta ne kuuluvat kielen periferiaan.

Työn viimeisen osan muodostavat artikkelit »Grammatikaliseerumisest eesti ja soome keeles» ja »Kielet ja kontrastit». Tekijän tavoitteena on ollut esittää viron ja suomen typologiset pääeroavuudet selittääkseen mm. alumpana esitettyjä aikarakenteiden eroja. Kirjoituksissa vahvistetaan jo aikaisemmin tunnettua näkemystä siitä, että viro on flekteeraavampi ja analyyttisempi, suomi taas agglutinoivampi ja syntetisempi kieli. Metslangin pääidea on kuitenkin se, että suomi on kokonaisuudessaan viroa kieliopillisempi kieli. Hän todistaa suomen suuremman kieliopillistuneisuuden määrän luettelemalla 11 suomen ja viron välistä eroa: suomessa on enemmän kieliopillisesti koodautuvia merkityksiä (esim. virossa ei ole kuratiivi-, kaptatiivitaik tai sensiiivohtimia); samoja merkityksiä suomi koodaa kieliopillistuneemmillä keinoilla (on esim. tavallista, että viron adpo-

sition sijasta suomessa käytetään sijamuotoja, vrt. *lämpömittari on ikkunassa – kraadiklaas on akna küljes*); suomessa on runsaampi valikoima kieliopillisiä keinoja, esim. verbinjohtimia, verbin taivutusmuotoja variantteineen, liitepartikkeleita, kieliopillistuneita rakenteita ja pragmaattisia partikkeleita; suomi käyttää enemmän oppositioiden tuntomerkkisiä jäseniä, esim. tuntomerkkisiä moduksia, passiivia, partiaalisubjektia, totaaliobjektia, monikkoa jne; suomessa voi sanaa kohti olla enemmän kieliopillisiä ainesosia (suomessa jopa 5, virossa vain 1–2) jne.

Vakuuttava on viron ja suomen tekstien vertailu kieliopillistumisen näkökulmasta. Siitä näkee, että 428 tapauksessa sama merkitys ilmaistaan suomeksi käyttämällä kieliopillistuneempaa keinoa ja ainoastaan 67 tapauksessa viron ilmaisukeino on kieliopillistuneempi. Vertailusta ei kuitenkaan käy ilmi samanlaisten tapausten lukumäärä, minkä vuoksi eroavuuksien osuus jää hämäräksi.

Tilastollista tietoa työssä on valitettavasti liian vähän. Tutkimus ei perustu kunnan korpukseen, mistä syystä useat väitteet jäivät oletuksien tasolle. Nyt kun Tarton yliopiston yleisen kielitieteen laitoksessa on valmistunut suhteellisen laaja nykyviron tekstikorpus (noin miljoona sanetta), on ainakin viron kielen osalta mahdollista näitä väitteitä tarkistaa ja täsmentää. Toivotaan vain, että Metslangilla riittää kiinnostusta ajan kategoriaa kohtaan tulevaisuudessakin. ■

MATI ERELT

*Suomalais-ugrilainen laitos,
PL 3 (Fabianinkatu 33),
00014 Helsingin yliopisto*